

УДК 811.161.3'255.2=112.2 + 811.112.2'255.2=161.3 + 811.161.3'373.611 + 811.112.2'373.611

КОМПОЗИТЫ БЕЛОРУССКОГО ЯЗЫКА И ИХ ЭКВИВАЛЕНТЫ В ПЕРЕВОДАХ НА НЕМЕЦКИЙ ЯЗЫК

И. Е. КОВАЛЁВА¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь

Аннотация. Изучаются композиты, отобранные из произведений белорусской художественной литературы XX – начала XXI в., и их эквиваленты в текстах переводов на немецкий язык. Рассматриваются структурно-семантические особенности отобранных единиц, выявляются совпадения и различия в структурно-семантическом плане, на основании которых выделяются типы переводных эквивалентов и устанавливается степень их совпадения. Проводится анализ сложных слов в белорусском языке и их коррелятов-компонитов с учетом разграничения узуальных (словарных) и окказиональных (внесловарных) лексических единиц как в языке оригинала, так и в языке перевода. Отмечаются наиболее характерные случаи переводных трансформаций, демонстрируется количественное распределение структурно-семантических эквивалентов среди выделенных типов с учетом их принадлежности к узуальным или окказиональным образованиям.

Ключевые слова: сложное слово; компонент сложного слова; узуальная (словарная) единица; окказиональная (внесловарная) единица; структурно-семантический эквивалент; полный эквивалент; частичный эквивалент; структурная модель; значение слова.

Образец цитирования:

Ковалёва И.Е. Композиты белорусской мовы і іх адпаведнікі ў перакладах на нямецкую мову. *Часопіс Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Філалогія*. 2024;3:109–122.
EDN: HYOP0Y

For citation:

Kavalyova IY. Belarusian compound words and their equivalents in the translations into the German language. *Journal of the Belarusian State University. Philology*. 2024;3:109–122. Belarusian.
EDN: HYOP0Y

Автор:

Инна Евгеньевна Ковалёва – старший преподаватель кафедры немецкого языка факультета социокультурных коммуникаций.

Author:

Ina Y. Kavalyova, senior lecturer at the department of the German language, faculty of social and cultural communications.
rudenkova@bsu.by
<https://orcid.org/0009-0007-5426-4908>

КАМПАЗИТЫ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ І ІХ АДПАВЕДНІКІ Ў ПЕРАКЛАДАХ НА НЯМЕЦКУЮ МОВУ

І. Я. КАВАЛЁВА^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь

Анотацыя. Даследуюцца кампазіты, выбраныя з твораў беларускай мастацкай літаратуры XX – пачатку XXI ст., і іх адпаведнікі, ужытыя ў тэкстах перакладаў на нямецкую мову. Разглядаюцца структурна-семантычныя асаблівасці выбраных адзінак, выяўляюцца супадзенні і адрозненні ў структурна-семантычным плане, паводле якіх вызначаюцца тыпы перакладных адпаведнікаў і ўстанаўліваецца ступень адэкватнасці іх выкарыстання. Праводзіцца аналіз складаных слоў у беларускай мове і іх адпаведнікаў-кампазітаў з улікам размежавання ўзуальных (слоўнікавых) і аказіянальных (пазаслоўнікавых) лексічных адзінак як у мове арыгінала, так і ў мове перакладу. Адзначаюцца найбольш характэрныя выпадкі трансфармацый у перакладзе, дэманструецца колькаснае размеркаванне структурна-семантычных адпаведнікаў у складзе вылучаных тыпаў з улікам іх аднесенасці да ўзуальных або аказіянальных утварэнняў.

Ключавыя словы: складанае слова; кампанент складанага слова; узуальная (слоўнікавая) адзінка; аказіянальная (пазаслоўнікавая) адзінка; структурна-семантычны адпаведнік; поўны адпаведнік; частковы адпаведнік; структурная мадэль; значэнне слова.

BELARUSIAN COMPOUND WORDS AND THEIR EQUIVALENTS IN THE TRANSLATIONS INTO THE GERMAN LANGUAGE

I. Y. KAVALYOVA^a

^aBelarusian State University, 4 Niezaliezhnasci Avenue, Minsk 220030, Belarus

Abstract. The article deals with the compound words selected from the works of Belarusian fiction of the 20th – early 21st centuries and their equivalents found in the texts translated into the German language. The main focus is placed on their structural and semantic features. Overlaps and differences between structural and semantic features are identified, as well as the types of translation patterns are outlined and the degree of their overlap is established. Belarusian compound words and their compound equivalents in German are analysed in view of dividing lexical units into usual (dictionary) and occasional (non-dictionary), both in the source language and in the target language. Translation solutions and quantitative data on structural and semantic translation equivalents are given based on their belonging to usual or occasional units within the identified types.

Keywords: compound word; element of a compound word; usual (dictionary) unit; occasional (non-dictionary) unit; structural and semantic equivalent; complete equivalent; partial equivalent; structural pattern; word meaning.

Уводзіны

Сучасны этап развіцця грамадства характарызуецца пашырэннем узаемасувязей і ўзрастаннем узаемалежнасцей паміж рознымі краінамі, народамі і культурамі. У такой сітуацыі важнае значэнне набыла міжмоўная камунікацыя, адным з важнейшых элементаў якой з'яўляецца пераклад як «від моўнага пасрэдніцтва, пры якім змест іншамоўнага тэксту арыгінала перадаецца на другую мову шляхам стварэння на гэтай мове камунікатыўна раўназначнага тэксту»¹ [1, с. 411].

Імкненне краін, народаў і культур да ўзаемадзейнення і ўзаемаабмену абумоўлена як самім ходам грамадскага жыцця, так і асаблівасцямі развіцця пэўных моў. З аднаго боку, пераклад аллюструе стан нацыянальнай мовы ў канкрэтны момант, з другога боку, ён садзейнічае разуменню культурнай ідэнтычнасці суб'ектаў камунікацыі. Істотнае значэнне пераклад набыла ў абмене культурнымі каштоўнасцямі, у прыватнасці ў распаўсюджванні літаратурных твораў па-за межамі краіны. Творы мастацкай літаратуры з'яўляюцца неад'емнай крыніцай атрымання інфармацыі аб нацыянальнай мове, звычаях і традыцыях, нацыянальным менталітэце, светаўспрыманні народа, які карыстаецца гэтай мовай. У сваю чаргу, перакладныя творы мастацкай літаратуры ўяўляюць сабой каштоўны матэрыял для вывучэння магчымасцей

¹Тут і далей пераклад наш. – І. К.

перадачы лексічных адзінак з адной мовы на другую, спосабаў і прыёмаў перакладу, што, безумоўна, спрыяе развіццю і ўзбагачэнню практыкі перакладу мастацкіх твораў. В. Камісараў адзначае, што пераклад з'яўляецца важнай крыніцай інфармацыі аб мовах, якія ўдзельнічаюць у гэтым працэсе [1, с. 15].

Тэарэтычныя пытанні, гісторыю і стан сучаснага перакладу ў Беларусі вывучалі С. Александровіч, Н. Борсук, А. Бразгуноў, А. Верабей, І. Гаравая, А. Гардзіцкі, Н. Дзянісава, Л. Казыра, М. Кенька, П. Копанеў, І. Кур'ян, Н. Лапідус, І. Лапцёнак, Ц. Ліякумовіч, А. Лойка, Э. Мартынава, С. Мінскевіч, У. Мархель, Д. Палітыка, М. Патрэба, В. Рагойша, С. Скамарохава, Н. Старавойтава, А. Таболіч, І. Чарота, У. Чарота, А. Яскевіч і інш. [2, с. 64].

Творы беларускай мастацкай літаратуры сталі вядомымі ў нямецкамоўных краінах дзякуючы перакладчыцкай дзейнасці Уладзіміра і Гундулы Чапегаў, Х.-І. Грыма, Н. Рандау, Г. Бярэзкі, Э. Эрб, О. Анзула і інш. Нягледзячы на дастаткова вялікую колькасць перакладзеных на нямецкую мову твораў беларускіх аўтараў, пераклады, якія выкананы непасрэдна з мовы арыгінала, з'яўляюцца нешматлікімі. Такая акалічнасць абумоўлена «ўласцівым Беларусі полілінгвізмам: наяўнасцю рускай мовы як дамінуючай» [2, с. 28]. Даследчыкі беларускага перакладазнаўства, сярод якіх В. Рагойша [3, с. 47] і І. Чарота [2, с. 45], неаднойчы звярталі ўвагу на ажыццяўленне перакладу беларускіх мастацкіх твораў праз пасрэдніцтва рускай мовы (пераклад з варыянтаў на рускай мове). Тым не менш пераклады тэкстаў беларускай мастацкай літаратуры маюць вялікую каштоўнасць, паколькі супастаўляльны аналіз арыгінальных і перакладных тэкстаў дазваляе выявіць, наколькі ўдаецца «перадаць сродкамі мовы перакладу тое, што ўжо перададзена сродкамі мовы-крыніцы» [4, с. 5].

Супастаўляльнае вывучэнне беларускай і нямецкай моў на сучасным этапе знаходзіцца ў стане паступальнага развіцця і ўдасканалення. Вывучэнне беларуска-нямецкіх моўных узаемазвязей мае даўнюю традыцыю ў айчыннай лінгвістыцы. Першыя спробы супастаўляльнага вывучэння беларускіх і нямецкіх моўных адзінак сустракаюцца ў манаграфіі Я. Карскага «Беларусы», які «прывёў значны спіс слоў, што прыйшлі ў беларускую мову з іншых моў пераважна праз польскае пасрэдніцтва» [5, с. 3]. У канцы 1950-х – пачатку 1960-х гг. пачынаецца грунтоўнае вывучэнне А. Жураўскім іншамоўных запазычанняў [5, с. 4]. Значная колькасць навуковых прац прысвечаны асаблівасцям функцыянавання германізмаў у старабеларускай мове² [6–8], сучаснай літаратурнай мове [9], а таксама ў беларускіх дыялектах³ [10; 11]. Бібліяграфічныя звесткі аб даследаванні германізмаў у беларускай мове падрабязна прыводзяцца ў выданні [5]. Праблематыка даследаванняў разглядаемай тэмы пашыраецца за кошт вывучэння фанетычнага⁴ [12], лексічнага⁵ [13–15] і стылістычнага⁶ аспектаў мовы ў супастаўляльным плане. У нешматлікіх навуковых артыкулах словаўтварэнне на матэрыяле беларускай і нямецкай моў вывучаецца, як правіла, у рамках прыватных аспектаў праблемы⁷ [16–18]. На сучасным этапе развіцця беларускага мовазнаўства адсутнічаюць грунтоўныя працы, дзе праводзіцца супастаўленне складаных слоў у няроднасных мовах, а таксама даследуюцца праблемы перакладу беларускіх кампазітаў на няроднасную (у прыватнасці, нямецкую) мову, што сведчыць аб актуальнасці гэтага напрамку навуковага пошуку. Супастаўляльнае даследаванне складаных слоў абумоўлена вялікай колькасцю такіх адзінак у беларускай і нямецкай словаўтваральных сістэмах, хаця ў нямецкай мове існуе больш магчымасцей для ўтварэння складаных слоў. Акрамя таго, вывучэнне дадзенага пытання з'яўляецца актуальным у сувязі з неабходнасцю адекватнай перадачы разглядаемых адзінак з адной мовы на другую для ажыццяўлення паўнаважнага міжкультурнага ўзаемадзеяння. Важнымі аспектамі названай праблемы выступаюць вызначэнне ступені структурна-семантычнага супадзення беларускіх кампазітаў і іх перакладных

²Чертко И. И. Лексика немецкого происхождения в старобелорусском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 661. Минск : Акад. наук Беларус. ССР, 1967. 24 с. ; Галай О. М. Бытовая лексика немецкого происхождения в старобелорусском языке: на материале письменных источников XV–XVII вв. : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Минск : Акад. наук Беларус. ССР, 1977. 23 с.

³Станкевіч А. А. Лексіка іншамоўнага паходжання ў беларускіх народных гаворках : дыс. ... д-ра філал. навук : 10.02.01. Гомель, 1997. 321 с.

⁴Лапицкая И. А. Фонетическая ассимиляция немецких заимствований в белорусском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Минск : Мин. гос. лингв. ун-т, 2019. 24 с.

⁵Супринович О. Е. Типологизация межъязыковых лексических параллелей (на материале белорусско- и немецкоязычных лексикографических источников) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Минск, 2019. 200 с. ; Пригодзіч А. А. Назвы географічных аб'ектаў ландшафтнай семантыкі ў беларускай і нямецкай тапаніміцы // Иностранные языки: инновации, перспективы исследования и преподавания : материалы VI Междунар. науч.-практ. конф. (Минск, 23–24 марта 2023 г.) / ред. Е. А. Пригодич. Минск : БГУ, 2023. С. 82–85.

⁶Сіняк В. Д. Моўная эксплікацыя тэмпаральнасці ў арганізацыйнай камунікацыі (на матэрыяле тэкстаў гадавых справаздач беларускіх, расійскіх і нямецкіх фінансавых устаноў) : дыс. ... канд. філал. навук : 10.02.20. Минск, 2013. 198 л.

⁷Пригодзіч А. А. Да пытання аб складаных тапонімах // Иностранные языки: инновации, перспективы исследования и преподавания : материалы IV Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 100-летию Беларус. гос. ун-та (Минск, 26–27 марта 2021 г.) / ред. Е. А. Пригодич. Минск : БГУ, 2021. С. 127–130.

карэлятаў у нямецкай мове, выяўленне рэальных і патэнцыяльных магчымасцей адэкватнай перадачы моўнага матэрыялу беларускай мовы сродкамі нямецкай мовы.

Мэтай артыкула з’яўляюцца ўстанаўленне супадзенняў і разыходжанняў у структурна-семантычным плане беларускіх складаных слоў, ужытых у творах мастацкай літаратуры, і іх адпаведнікаў у нямецкай мове з улікам узуальнага або аказіянальнага характару, вызначэнне тыпаў супадзенняў у перакладзе.

Матэрыялы і метады даследавання

Крыніцазнаўчай асновай даследавання стаў корпус беларускіх кампазітаў – складаных слоў, выбраных з твораў беларускай мастацкай літаратуры XX – пачатку XXI ст., у склад якіх уваходзяць не менш за два кампаненты (карані), і іх адпаведнікаў – кампазітаў, ужытых у тэкстах перакладу на нямецкую мову. Вызначальным крытэрыем адбору беларускіх літаратурных твораў з’яўлялася наяўнасць іх перакладаў на нямецкую мову без пасрэдняства рускай мовы. Выбар крыніц тлумачыцца наступнымі акалічнасцямі. Па-першае, у даследаванні праводзіцца аналіз лексічных адзінак, якія былі ўжыты або створаны ў XX – пачатку XXI ст. знаўцамі беларускага слова, у тым ліку маладымі аўтарамі. Па-другое, выбраныя адзінкі адносяцца не толькі да моўнай сістэмы, але і непасрэдна да сферы маўлення. Па-трэцяе, мастацкія творы паводле храналогіі стварэння з’яўляюцца ўвасабленнем мовы пэўнага часовага адрэзка і адлюстраваннем стану мовы ў грамадстве.

Крыніцамі семантычнай інфармацыі ў даследаванні выступаюць тлумачальныя слоўнікі беларускай і нямецкай моў (ТСБМ, ТСБЛМ, «Duden»), у тым ліку электронныя («Акадэмік», «Скарнік», «Slounik.org», «DudenOnline»), двухмоўны «Беларуска-нямецкі слоўнік» (БНС), а таксама (у асобных выпадках) этымалагічны і фразеалагічны слоўнікі, некаторыя энцыклапедычныя даведнікі (ЭСБМ, ЭСФ, СФБМ, ЭСРЯ, БЭ). Для больш дакладнай інтэрпрэтацыі семантычнай інфармацыі аўтар артыкула звяртаўся да аналізу кантэкстуальнага акружэння (як мікра-, так і макракантэксту) складаных слоў. Адзначым, што паняцці «складанае слова» і «кампазіт» ужываюцца намі як сінанімічныя.

У працэсе параўнальнага аналізу беларускіх кампазітаў і іх адпаведнікаў было ўстаноўлена, што некаторым выпадкам словаўжывання адпавядаюць адны і тыя ж карэляты ў мове перакладу. Гэта абумоўлена перш за ўсё высокай частотнасцю выкарыстання аўтарамі пэўных лексічных адзінак (*аднавясковец, водарасць, дабрадушны, стагоддзе, штогод* і інш.), што, у сваю чаргу, уплывае на выбар перакладчыкамі аднолькавых карэлятаў для іх. Акрамя таго, адной і той жа лексічнай адзінцы могуць адпавядаць перакладныя карэляты розных тыпаў: складанні, простыя словы, сінтаксічныя канструкцыі, лакуны і інш. (напрыклад, *векавечная мудрасць* – *jahrhundertalte Weisheit*, *векавечныя тайны* – *ewige Geheimnisse*, *дзе jahrhundertalt* ‘шматвекавы’ – *складанае слова*, а *ewig* ‘векавы’ – *простае*). Прыведзеныя выпадкі сведчаць аб узаемадзеянні разнастайных узроўняў дзвюх разглядаемых моў пры перакладзе.

Для зручнасці работы з фактычным матэрыялам у адпаведнасці з пастаўленай мэтай у даследаванні не разглядаліся словаўжыванні, якія маюць аднолькавыя карэляты і карэляты-некампазіты. Такім чынам, корпус адзінак для аналізу склаў 1491 словаўжыванне (43,44 %) ад агульнай колькасці 3427 адзінак.

Ступень супадзення беларускіх складаных слоў і іх адпаведнікаў-кампазітаў на нямецкай мове ў структурна-семантычным плане вызначалася паводле такіх крытэрыяў, як супадзенне па прыналежнасці кампанентаў да пэўнай часціны мовы і супадзенне кампанентаў складанага слова па значэнні (матыываванасці).

Перакладныя адпаведнікі вылучаліся на аснове адлюстравання семантычнага аб’ёму кампазітаў беларускай мовы ў суадносных карэлятах увогуле, без падрабязнага разгляду лексічнага значэння кампанентаў кампазітаў абедзвюх моў. Затым праводзіўся больш дэталёвы структурна-семантычны аналіз карэлятаў на падставе адлюстравання ў іх лексічнага значэння суадносных кампанентаў. Захаванне кампанентамі складанага слова сваіх першасных значэнняў сведчыць аб ступені матываванасці кампазіта. Даследчыкі неаднаразова звярталіся да праблемы матываванасці пры аналізе семантыкі складанага слова [19, с. 65; 20, с. 15; 21; 22]. Матыываванасць кампазітаў падрабязна аналізавалася і аўтарам дадзенага даследавання⁸ (параўн. [23]). Пры гэтым крытэрыі матываванасці з’яўляецца адным з асноўных, паколькі выбар перакладнога адпаведніка ў першую чаргу залежыць ад значэння кампанентаў кампазіта.

Адметнай асаблівасцю твораў мастацкай літаратуры выступае аўтарская словатворчасць. Значную частку індывідуальна-аўтарскіх наватвораў рэпрэзентуюць складаныя словы, прыклады якіх прыводзяцца ў работах беларускіх даследчыкаў Г. Басавай, В. Зразікавай, І. Казейкі, М. Прыгодзіча, Н. Чарнаброўкінай, М. Шабоўіча і інш. Такія адзінкі выклікаюць асаблівую цікавасць у аспекце перакладу, паколькі яны не ўтрымліваюцца ў агульналітаратурных слоўніках і патрабуюць асобных рашэнняў. Можна меркаваць, што адпаведнікамі для іх могуць быць адзінкі, таксама не зафіксаваныя ў лексікаграфічных крыніцах. Перадача значэння складаных слоў як аказіянальных аўтарскіх утварэнняў уяўляе сабой, на нашу думку,

⁸Кавалёва І. Я. Матыываванасць і ідыяматычнасць як уласцівасці складанага слова // *Иностранные языки: инновации, перспективы исследования и преподавания: материалы VI Междунар. науч.-практ. конф.* (Минск, 23–24 марта 2023 г.) / ред. Е. А. Пригодич. Минск: БГУ, 2023. С. 60–67.

адзін з прыватных аспектаў перакладазнаўства і патрабуе асобнага вывучэння. У дадзеным даследаванні кампазіты беларускай мовы і іх адпаведнікі ў перакладах на нямецкую мову прааналізаваны з улікам іх узуальнага або аказіянальнага характару. Вынікі згаданага аналізу ўлічваліся пры характарыстыцы тыпаў перакладных адпаведнікаў.

Вынікі і іх абмеркаванне

Нягледзячы на даволі высокую прадуктыўнасць спосабу словаскладання ў нямецкай мове і шырокую распаўсюджанасць кампазітаў, а таксама іх лёгкае ўтварэнне ў маўленні, толькі 43,44 % беларускіх кампазітаў перакладзены на нямецкую мову пры дапамозе складанага слова. Дададзеныя група беларускіх кампазітаў прадстаўляе для аўтара даследавання найбольшую цікавасць. Аналіз такіх адзінак дазваляе выявіць, якія ўласцівасці беларускіх складаных слоў захоўваюцца пры іх перакладзе на няроднасную нямецкую мову.

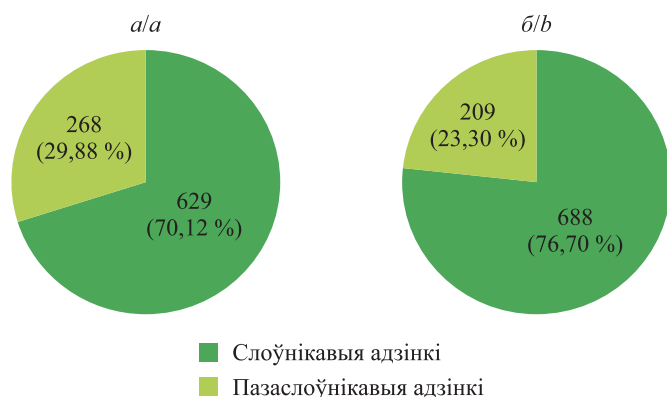
Вынікі падрабязнага аналізу перакладных адпаведнікаў, што перадаюцца таксама кампазітамі, даюць падставы сцвярджаць, што ў нямецкай мове адпаведнік можа выступаць карэлятам і да цэлага беларускага кампазіта, і да аднаго з кампанентаў беларускага кампазіта. Адпаведна карэлят можа ўяўляць сабой кампазіт або адзін з кампанентаў кампазіта. Такім чынам, мы можам вылучыць чатыры тыпы перакладных адпаведнікаў унутры разглядаванай групы: 1) кампазіт БМ – кампазіт НМ⁹; 2) кампазіт БМ – кампанент кампазіта НМ; 3) кампанент кампазіта БМ – кампазіт НМ; 4) кампанент кампазіта БМ – кампанент кампазіта НМ. Колькасныя паказчыкі адлюстраваны на дыяграме (мал. 1).

Мал. 1. Тыпы перакладных адпаведнікаў, колькасць адзінак (доля)

Fig. 1. Translation patterns, quantity of units (share)

Спынімся больш падрабязна на тыпе перакладных адпаведнікаў *кампазіт БМ – кампазіт НМ*. Як сведчаць атрыманыя даныя, больш паловы адзінак разглядаемага тыпу (897, або 60,16 %) перадаюць структурна-семантычную будову адзінкі-арыгінала, гэта значыць кампазіту-арыгіналу адпавядае кампазіт-карэлят як у структурным, так і ў семантычным плане. Матэрыял, узяты з беларускай мовы, утрымлівае 629 (70,12 %) слоўнікавых і 268 (29,88 %) пазаслоўнікавых адзінак. Пры перакладзе на нямецкую мову ім адпавядаюць 688 (76,70 %) узуальных і 209 (23,30 %) аказіянальных адзінак. Суадносіны слоўнікавых і пазаслоўнікавых адзінак з беларускай мовы і іх адпаведнікаў з нямецкай мовы прадстаўлены на мал. 2.

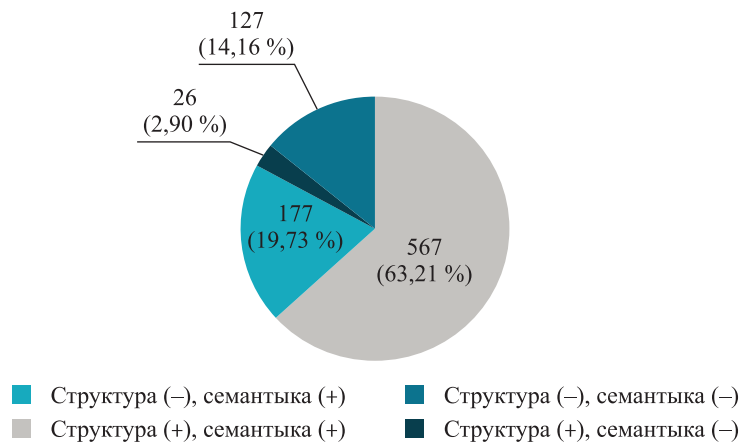

Мал. 2. Суадносіны слоўнікавых і пазаслоўнікавых адзінак беларускай мовы (a) і нямецкай мовы (b), колькасць адзінак (доля)

Fig. 2. Ratio between dictionary and non-dictionary units in Belarusian language (a) and German language (b), quantity of units (share)

⁹Тут і далей пры разглядзе перакладных адпаведнікаў будуць выкарыстоўвацца наступныя скарачэнні: БМ – беларуская мова, НМ – нямецкая мова.

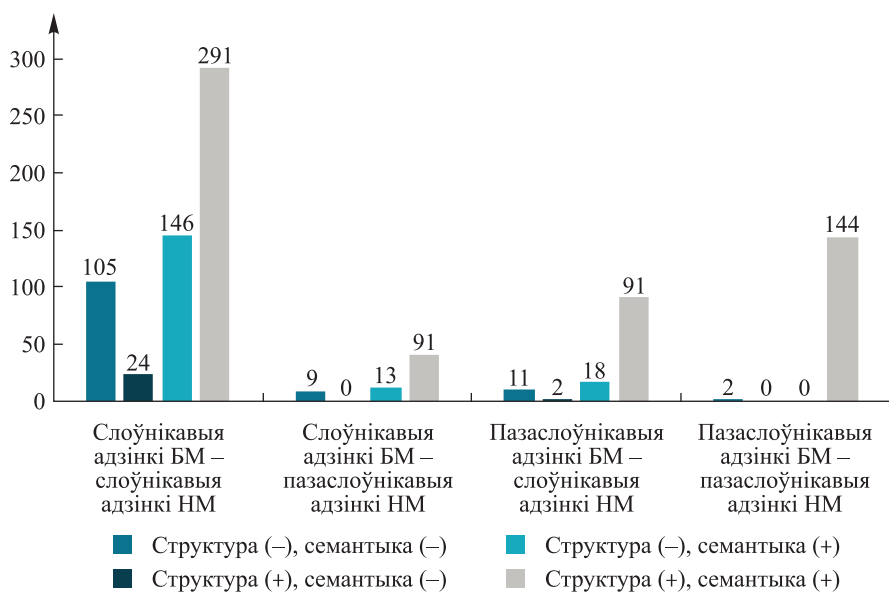
Праведзены структурна-семантычны аналіз беларускіх складаных слоў і іх адпаведнікаў-кампазітаў дазволіў выявіць як супадзенні, так і адрозненні ў марфалагічнай будове (структуры) і значэнні (семантыцы) кампанентаў прааналізаваных адзінак. Перакладныя адпаведнікі могуць супадаць з адзінкамі арыгінала па наступных крытэрыях: 1) структуры і семантыцы; 2) структуры; 3) семантыцы. Акрамя таго, згаданыя адзінкі могуць не супадаць па структуры і семантыцы. Колькасныя паказчыкі структурна-семантычных адпаведнікаў прадстаўлены на мал. 3.

Мал. 3. Колькасныя паказчыкі структурна-семантычных адпаведнікаў, колькасць адзінак (доля). Знакам «плюс» абазначана наяўнасць супадзенняў па адзначаным крытэрыі, знакам «мінус» – адсутнасць такіх супадзенняў

Fig. 3. Quantitative data on structural and semantic translation equivalents, quantity of units (share). Sign «plus» marks the presence of matches by designated criterion, sign «minus» marks the absence of such matches

Размеркаванне структурна-семантычных адпаведнікаў сярод слоўнікавых (узуальных) і пазаслоўнікавых (аказіянальных) лексічных адзінак як у беларускай, так і нямецкай мове адлюстравана на мал. 4.

Мал. 4. Колькасць структурна-семантычных адпаведнікаў сярод слоўнікавых або пазаслоўнікавых лексічных адзінак. Знакам «плюс» абазначана наяўнасць супадзенняў па адзначаным крытэрыі, знакам «мінус» – адсутнасць такіх супадзенняў

Fig. 4. Quantity structural and semantic translation equivalents according to their their classification into dictionary and non-dictionary units. Sign «plus» marks the presence of matches by designated criterion, sign «minus» marks the absence of such matches

Як сведчаць прадстаўленыя ў дыяграме даныя, да найбольш распаўсюджаных адпаведнікаў адносяцца складаныя словы, якія супадаюць па структурнай мадэлі (часцінамоўнай прыналежнасці кампанентаў)

і па значэнні (матываванаці) кампанентаў, іх колькасць складае 567 адзінак (63,21 %). Такія кампазіты ўяўляюць сабой поўныя адпаведнікі, якія ўключаюць наступныя віды:

- калькі – карэляты, якія перадаюцца з дапамогай транслітарацыі і такім чынам захоўваюць структурную будову і семантыку перакладаемай адзінкі. Як правіла, гэта геаграфічныя назвы, імёны, словы-рэаліі і іншыя лексічныя адзінкі, а таксама вытворныя ад іх прыметнікі і прыслоўі: *Белаазёрск – Belasjorsk*¹⁰, *Белавежа – Belawesha*, *белавежскі – Belaweshaer*, *беларус – Belarusse*, *Давід-Гарадок – Davyd-Haradok*, *камсамол – Komsomol*, *камсамольскі – Komsomolski*, *Ленінград – Leningrad*, *Наваградак – Nawahrudak*, *па-беларуску – belorussisch*, *самавар – Samowar*, *саўгас – Sowchos*, *Саўінфармбюро – Sowinformbüro*, *Уладзіслаў – Wladislaw*, *Усяслаў – Wseslaw*;

- карэляты, у склад якіх уваходзяць іншамоўныя кампаненты – звязаныя асновы [24, с. 288–290]: *аграноміа – Agronomin*, *агрэхніка – Agrotechnik*, *археалагічны – archäologisch*, *біёлаг – Biologe*, *біятокі – Bioströme*, *геаграфічны – geographisch*, *геаметрычны – geometrisch*, *кілават – Kilowatt*, *кілаграм – Kilogramm*, *псіхалогія – Psychologie*, *тэлеграма – Telegramm*, *фатаграфавачь – fotografieren*, *этнаграфічны – ethnographisch*;

- карэляты, у якіх першы кампанент – лічэбнік, а другі кампанент – назоўнік, утвораныя па мадэлі *Num + S*¹¹: *аднавокі – Einäugiger*, *аднарукі – einarmig*, *двухколка – zweirädrig*, *двухмоўны – zweisprachig*, *першакласны – erstklassig*, *пяцісотгадовы – fünfhundertjährig*, *трохкутнік – Dreieck*, *чатырохтомны – vierbändig*, *шасцімесячны – sechsmonatig*. Пры выбары перакладчыкам пазаслоўнікавага адпаведніка лічэбнік можа перадавацца лічбай, што з’яўляецца спецыфічнай асаблівасцю нямецкай мовы: *дзевяностагадовы – 90-jährig*, *трохсотгадовы – 300-jährig*, *тысячагоддзе – 1000-jährig*, *чатырохсотгадовы – 400-jährig*;

- карэляты-каляронімы з кампанентамі-прыметнікамі, утвораныя па мадэлі *A + A*: *блакітна-шэры – blau-grau*, *жоўта-чырвоны – gelb-rot*, *светла-карычневы – hellbraun*, *цёмна-зялёны – dunkelgrün*, *чорна-белы – schwarz-weiß*, *ярка-чырвоны – grellrot*. Семантычны аб’ём цалкам захоўваецца і пры перакладзе аналагічных пазаслоўнікавых адзінак беларускай мовы. У дадзеным выпадку перакладчык карыстаецца як слоўнікавымі, так і пазаслоўнікавымі адпаведнікамі: *агніста-зялёны – feuriggrün*, *бледна-зялёны – blaßgrün*, *брудна-белы – schmutzigweiß*, *бялява-малады – weißlich-jung*, *карычнева-празрысты – bräunlichklar*, *лілова-чорны – lilaschwarz*, *масліста-чорны – öligschwarz*, *чорна-пярэсты – schwarzbunt*;

- карэляты з кампанентам-займеннікам, які адпавядае беларускім кампанентам *сама-*, *што-*, *усе-* (*уся-*): *самаадукацыя – Selbststudium*, *самаахвярнасць – Selbstaufopferung*, *самазадаволены – selbstzufrieden*, *самакрутка – Selbstgedrehte*, *самакрытыка – Selbstkritik*, *самаробны – selbstgemacht (selbstgefertigt)*, *усебакова – allseitig*, *усядны – Allesfresser*, *усязнайка – Alleswisseur*, *штогод – alljährlich*, *штодзённы – alltäglich*, *штораз – jedesmal*, *шторанку – allmorgendlich*;

- карэляты з кампанентамі-назоўнікамі, утвораныя па мадэлі *S + S*: *арэхі-свістуны – Pfeifernüsse*, *горад-герой – Heldenstadt*, *льнозавод – Leinenfabrik*, *марксізм-ленінізм – Marxismus-Leninismus*, *матка-зямля – Mutterland*, *насарог – Nashorn*, *небакрай – Himmelsrand*. Многія адзінкі дадзенай групы ў якасці другога (апорнага) кампанента маюць аддзяслёны назоўнік (мадэль *S + S_v*): *вершаскладанне – Versbau*, *зернясховішча – Getreidespeicher*, *кругазварот – Kreislauf*, *машынабудаванне – Maschinenbau*, *светапогляд – Weltanschauung*, *сэрцабіццё – Herzklopfen*. Пры перакладзе пазаслоўнікавых адзінак беларускай мовы ў слоўнікавых адпаведніках можа назірацца інверсія кампанентаў: *вучоны-атамішчык – Atomwissenschaftler*, *дом-мураванка – Ziegelhaus*, *інжыніёр-планавік – Planungsingenieur*, *ластаўка-беражанка – Uferschwalbe*, *словы-імёны – Namen-Wörter*, *хлопец-настух – Hirtenjunge*, *хмары-баранчыкі – Schäfchenwolke*, *ягада-рабіна – Ebereschenbeere*. Фактычны матэрыял сведчыць, што выбар перакладчыкам пазаслоўнікавых адзінак у якасці адпаведніка для аўтарскіх утварэнняў назіраецца пры перакладзе складанасастаўных назоўнікаў тыпу *слова + слова (S + S)*: *вочкі-шыбы – Glasscheibenaugen*, *вусікі-крылцы – Schnauzbartflügelchen*, *драпежнік-арол – Räuberadler*, *завод-гігант – Werkriese*, *крэпасць-герой – Heldenfestung*, *лета-несня – Sommerlied*, *рака-казка – Märchenfluß*, *сады-акіяны – Ozeangarten*, *талерка-ліст – Blatteller*, *цар-дуб – Königseiche*. У некаторых з іх пры перакладзе захоўваецца нават нетыповое для нямецкіх складанняў графічнае афармленне праз дэфіс: *асілка-хлопцы – Recken-Burschen*, *Князь-возера – Fürsten-See*;

- карэляты, дзе першым кампанентам выступае прыметнік, а апорным кампанентам – назоўнік, утвораныя па мадэлі *A + S*: *басаногі – barfüßig*, *басанож – barfuß*, *белатвары – weißgesichtig*, *быстрыногі – schnellfüßig*, *вальнадумец – Freidenker*, *глыбакадумны – tiefsinnig*, *даўгагрывыя – Langmähniige*, *каравокі – braunäugig*, *легкадумства – Leichtsinnsinn*, *праваруч – rechterhand*, *раўнавага – Gleichgewicht*,

¹⁰Тут і далей прыклады прыводзяцца з захаваннем моўных асаблівасцей арыгінальных і перакладных тэкстаў.

¹¹Умоўныя абазначэнні для часцін мовы (элементаў) у вылучаных намі структурных мадэлях наступныя: *A* – прыметнік, *A_S* – адназоўнікавы прыметнік, *Adv* – прыслоўе, *K* – іншамоўны (звязаны) кампанент, *Num* – лічэбнік, *Pgr* – прыназоўнік, *Pron* – займеннік, *S* – назоўнік, *S_v* – аддзяслёны назоўнік, *V* – дзеяслоў, *Satz* – сказ.

сивабароды – *graubärtig*, *сінякрылы* – *blauflügelig*, *уласнаручна* – *eigenhändig*, *чырвананёрка* – *Rotfeder*, *чырвонаармеец* – *Rotarmist*, *шыракаплечы* – *breitschultrig*. Як правіла, карэляты ўяўляюць сабой узуальныя адзінкі, зафіксаваныя ў слоўніках. Па аналогіі перакладаюцца і пазаслоўнікавыя адзінкі: *зеленакосы* – *grünzörfig*, *Крывароты* – *Schiefmund*, *маларосы* – *Kleinrussen*, *снецперасяленец* – *Sonderumsiedler*.

Да падгрупы поўных адпаведнікаў у семантычным плане мы адносілі адзінкі, якія могуць адрознівацца некаторымі кампанентамі семантыкі, эмацыянальна-экспрэсіўнай і стылістычнай афарбоўкай: *сама-робны* – *selbstgemacht* < *selbst* ‘сам’ + *gemacht* < *machen* ‘рабіць’ – *selbstgefertigt* < *selbst* ‘сам’ + *fertigen* ‘вырабляць’; *доўгачаканы* – *langersehnt* < *lang* ‘доўгі, доўга’ + *ersehen* ‘высока’. Вельмі жадаць, чакаць з нецярпеннем’; *хлопец-смаркач* – *Rotzjunge* < *Rotz* ‘груб. Соплі’ + *Junge* ‘хлопец’ і інш.

Менш паловы карэлятаў тыпу *кампазіт БМ* – *кампазіт НМ* уяўляюць сабой частковыя адпаведнікі (330 адзінак, або 36,79 %). Да частковых адпаведнікаў адносяцца карэляты, кампаненты якіх характарызуюцца наступнымі прыметамі: супадзеннем у структурным плане (па крытэрыі часцінамоўнай прыналежнасці кампанентаў) і несупадзеннем па семантычным аб’ёме (значэнні); супадзеннем у семантычным плане і наяўнасцю разыходжанняў у структуры; несупадзеннем у структурным і семантычным планах. Пры гэтым агульнае лексічнае значэнне суадносных адзінак супадае.

У ходзе праведзенага даследавання былі выяўлены наступныя частковыя структурна-семантычныя адпаведнікі тыпу *кампазіт БМ* – *кампазіт НМ*.

Першай вылучым групу, дзе беларускім кампазітам адпавядаюць нямецкія кампазіты, якія не супадаюць па структурнай мадэлі, але супадаюць па значэнні (матыываванасці) кампанентаў (177 адзінак, або 19,73 %): *водарасць* (мадэль *S + V*) – *Wasserpflanze* (*S + S*) < *Wasser* ‘вада’ + *Pflanze* ‘расліна’; *дзесяцігоддзе* (*Num + S*) – *Jahrzehnt* (*S + S*) < *Jahr* ‘год’ + *Zehnt* ‘дзясятка’; *райком* (*A + S*) – *Kreiskomitee* (*S + S*) < *Kreis* ‘раён’ + *Komitee* ‘камітэт’; *суднаходства* (*S + V*) – *Schiffahrt* (*S + S*) < *Schiff* ‘судна, карабель’ + *Fahrt* ‘езда, плаванне’; *чаconic* (*S + V*) – *Zeitschrift* (*S + S*) < *Zeit* ‘час’ + *Schrift* ‘сачыненне, твор, праца, напісанне’ < *schreiben* ‘пісаць’; *наўвостраў* (*S + S*) – *Halbinsel* (*A + S*) < *halb* ‘палавінны’ + *Insel* ‘востраў’; *сельсавет* (*A + S*) – *Dorfsowjet* (*S + S*) < *Dorf* ‘вёска, сяло’ + *Sowjet* ‘савет’; *крыгаход* (*S + V*) – *Eisgang* (*S + S_v*) < *Eis* ‘лёд’ + *Gang* ‘ход’; *шматгалосы* (*Adv + S*) – *vielstimmig* (*Pron + S*) < *viele Stimmen* ‘шмат галасоў’; *шматкаляровы* (*Adv + S*) – *vielfarbig* (*Pron + S*) < *viele Farben* ‘шмат колераў’; *беласнежны* (*A + S*) – *schneeweiß* (*S + A*) < *Schnee* ‘снег’ + *weiß* ‘белы’; *усёмагутны* (*Pron + V*) – *allmächtig* (*Pron + S*) < *alle Macht* ‘уся моц’. Варта адзначыць, што як перакладаемыя адзінкі, так і іх карэляты ў большай ступені прадстаўлены слоўнікавымі адзінкамі. Разыходжанні ў плане структуры можна растлумачыць спецыфічнымі характарыстыкамі моўных сістэм разглядаемых моў. Так, словаўтваральная сістэма нямецкай мовы характарызуецца тэндэнцыяй да наміналізацыі (утварэння назоўнікаў ад дзеяслоўных асноў і выкарыстання іх у якасці самастойных слоў і кампанентаў кампазітаў). У беларускай мове аддзяслёўныя асновы ўжываюцца як кампанент кампазіта і не ўжываюцца як самастойныя адзінкі: *дабрачыннасць* (*S + V*) < *добро* + **чыннасць* < *чыніць* – *Wohltätigkeit* (*A + S*) < *wohl* ‘добры’ + *Tätigkeit* ‘дзеяннасць’; *легкадумства* (*A + V*) < *лёгка* + **думства* < *думаць* – *Leichtsinn* (*A + S*) < *leicht* ‘лёгка’ + *Sinn* ‘разуменне, думка’; *навасёл* (*A + V*) < *новы* + **сёл* < *сяліць* – *Neusiedler* (*A + S*) < *neu* ‘новы’ + *Siedler* ‘пасяленец, перасяленец’; *земляробства* (*S + V*) < *зямля* + **робства* < *рабіць* – *Ackerbau* (*S + S_v*) < *Acker* ‘поле, ралля’ + *Bau* ‘апрацоўка, вырошчванне’; *ледакол* (*S + V*) < *лёд* + **кол* < *калоць* – *Eisbrecher* (*S + S_v*) < *Eis* ‘лёд’ + *Brecher* ‘драбілка’ < *brechen* ‘ламаць, прабіваць’; *мухалоўка* (*S + V*) < *муха* + **лоўка* < *лавіць* – *Fliegenfänger* (*S + S_v*) < *Fliege* ‘муха’ + *Fänger* ‘лавец; пастка’ < *fangen* ‘лавіць’.

Беларускім кампанентам-назоўнікам у кампазітах тыпу *слова + слова* адпавядае таксама аснова дзеяслова ў перакладных адпаведніках: *някучка-крапіва* (мадэль *S + S*) – *Brennessel* (*V + S*) < *brennen* ‘пячы’ + *Nessel* ‘крапіва’; *кол-падпора* (*S + S*) – *Stützpfeiler* (*V + S*) < *stützen* ‘падпіраць’ + *Pfeiler* ‘кол, слуп’.

Шырока прадстаўлены ў беларускай мове складанаскарочаныя словы, якія ўтвораны з пачатковых частак некалькіх зыходных слоў або з усечанай часткі першага слова (як правіла, прыметніка) і цэлага другога слова адпаведнага словапалучэння. Такія адзінкі дэманструюць у беларускай мове мадэль *A + S*, у якасці перакладных адпаведнікаў выступаюць адзінкі, утвораныя па мадэлі *S + S*. Першаму кампаненту – скарачанай аснове прыметніка – у нямецкай мове адпавядае назоўнік: *абком* – *Gebietskomitee* < *Gebiet* ‘вобласць’ + *Komitee* ‘камітэт’; *артмайстэрня* – *Artilleriewerkstatt* < *Artillerie* ‘артылерыя’ + *Werkstatt* ‘майстэрня’; *ваенкамат* – *Kriegskommissariat* < *Krieg* ‘вайна’ + *Kommissariat* ‘камісарыят’; *галоўурач* – *Chefarzt* < *Chef* ‘галоўны’ + *Arzt* ‘урач’; *гарком* – *Stadtkomitee* < *Stadt* ‘горад’ + *Komitee* ‘камітэт’; *дзеткад* – *Kindergarten* < *Kinder* ‘дзецці’ + *Garten* ‘сад’; *наўночна-заходні* – *nordwestlich* < *Nord* ‘поўнач’ + *West* ‘захад’; *райбальніца* – *Kreiskrankenhaus* < *Kreis* ‘раён’ + *Krankenhaus* ‘бальніца’; *сельмаг* – *Dorfladen* < *Dorf* ‘вёска, сяло’ + *Laden* ‘магазін, крама’; *сельскагаспадарчы* – *landwirtschaftlich* < *Land* ‘вёска, сяло’ + *Wirtschaft* ‘гаспадарка’; *усходнеславянскі* – *ostslawisch* < *Ost* ‘усход’ + *slawisch* ‘славянскі’.

Структурнымі мадэлямі адрозніваюцца беларускія кампазіты, у якіх першым кампанентам выступае адназоўнікавы прыметнік (*A_s + A*), і іх карэляты, дзе адпаведным кампанентам з’яўляецца назоўнік

(*S + A*). Нямецкай мове не ўласціва ўжыванне адназоўнікавых прыметнікаў як самастойных адзінак без афіксацыі, таму ў якасці асновы слова выступае аснова назоўніка: *медна-чырвоны* – *kupferrot* < *Kupfer* ‘медзь’ + *rot* ‘чырвоны’; *кывава-чырвоны* – *blutrot* < *Blut* ‘кроў’ + *rot* ‘чырвоны’. Сярод іх сустракаюцца і аналагічныя адпаведнікі-наватворы: *залаціста-шэры* – *goldgrau* < *Gold* ‘золата’ + *grau* ‘шэры’; *цёмна-ржавы* – *Rostdunkel* < *Rost* ‘іржа’ + *dunkel* ‘цёмны’; *саснова-зялёны* – *kieferngrün* < *Kiefer* ‘сасна’ + *grün* ‘зялёны’; *сонечна-рыжы* – *sonnenrot* < *Sonne* ‘сонца’ + *rot* ‘чырвоны, рыжы’.

Адрозненні ў структурнай будове назіраюцца пры перакладзе адзінак з іншамоўным кампанентам (звязанай асновай). У такіх выпадках іншамоўны кампанент можа перадавацца нямецкім эквівалентам: *аўтапаптрэт* (мадэль *K + S*) – *Selbstporträt* (*Pron + S*) < *selbst* ‘сам, сама, само, самі’ + *Porträt* ‘партрэт’; *аэрапорт* (*K + S*) – *Flughafen* (*S + S*) < *Flug-* ‘авія. Паветраны, лётны’ + *Hafen* ‘порт’; *тэлеперадача* (*K + S*) – *Fernsehsendung* (*S + S*) < *Fernsehen* ‘тэлебачанне’ + *Sendung* ‘перадача’. Некаторыя іншамоўныя кампаненты, якія ў беларускай мове лічацца звязанымі кампанентамі, у нямецкай мове не адрозніваюцца ад самастойнай лексічнай адзінкі: *аўтамабільны завод* – *Autowerk* < *Auto* ‘аўтамабільны’ і *Auto* ‘(аўта)машына’ + *Werk* ‘завод’; *заатэхнік* – *Zootechniker* < *Zoo-* ‘заалагічны’ і *Zoo* ‘заалагічны сад, заапарк’ + *Techniker* ‘тэхнік’; *аўтобус* – *Autobus* < *Auto* ‘аўтаматычны’ і *Auto* ‘(аўта)машына’ + *Bus* ‘аўтобус’.

Несупадзенне структурных мадэлей назіраецца і пры перакладзе аказіянальных адзінак. Перакладчык утварае кампазіты-наватворы, выкарыстоўваючы слоўнікавыя адзінкі ў якасці кампанентаў, што сведчыць пра захаванне сэнсу, а не структуры: *жамчужна-гучны* (мадэль *A_S + A_S*) – *perlig-klingend* (*A_S + V*); *бадзёраваўнічы* (*A(Adv) + A_V*) – *aufmunternd-militant* (*V + A*); *іншасвет* (*Pron + S*) – *Jenseitswelt* (*Adv + S*). Часам пры перакладзе адбываецца замена часцін мовы: *вінавата-сарамяжы* (прыметнік) – *Schuldbewußt-Verlegenes* (назоўнік) < *schuldbewußt* ‘які ўсведамляе сваю віну’ + *verlegen* ‘сарамлівы, збянтэжаны, усхваляваны’.

Найменшую па колькасці групу (26 адзінак, або 2,9 %) утвараюць перакладныя адпаведнікі, якія супадаюць з беларускімі кампазітамі па структурнай мадэлі, але не супадаюць па значэнні абодвух кампанентаў¹². Перакладны адпаведнік у цэлым перадае значэнне слоўнай адзінкі беларускай мовы: *земнаводныя* (мадэль *S + S*) – *Lurchart* (*S + S*) ‘земнаводныя’ < *Lurch* ‘амфібія’ + *Art* ‘від, род, гатунак, парода’; *вадасховішча* (*S + S*) – *Staubecken* (*S + S*) ‘вадасховішча, басейн, вадаём’ < *Stau* ‘гідр. Падпор’ + *Becken* ‘рэзервуар; чан, чаша; басейн, міска, ракавіна (для сцёку вады)’ або *Stausee* ‘буйное вадасховішча, вялікі вадаём’ < *Stau* ‘гідр. Падпор’ + *See* ‘возера’; *высакародства* (*A + S*) – *Edelmut* (*A + S*) ‘высакародства, велікадушнасць’ < *edel* ‘высакародны, каштоўны’ + *Mut* ‘*ncixal*. Настрой; храбрасць’. Пры аналізе фактычнага матэрыялу былі выяўлены сінанімічныя перакладныя адпаведнікі: *прастадушна* (*A + S*) – *treuherzig* (*A + S*) ‘шчыра, чыстасардэчна’ < *treu* ‘верны, адданы’ + *Herz* ‘сэрца’; *шматкроць* (*Adv + S*) – *oftmals* (*Adv + S*) ‘часта, неаднаразава’ < *oft* ‘часта’ + *Mal* ‘раз’; *кінаэкспедыцыя* (*S + S*) – *Aufnahmegruppe* (*S + S*) ‘здымачная група’ < *Aufnahme* ‘здыманне, здымак, запіс’ + *Gruppe* ‘група’; *паўхвіліны* (*S + S*) – *Augenblick* (*S + S*) ‘міг, імгненне, момант’ < *Auge* ‘вока’ + *Blick* ‘позірк’; *поўсальміны* (*S + S*) ‘старая мера сыпучых цел, 24 кг’ – *Kornmaß* (*S + S*) ‘мера зерня’ < *Korn* ‘зерневы хлеб, зерне, жыта’ + *Maß* ‘мера, ступень, велічыня’.

У прааналізаваных прыкладах былі выяўлены таксама лексічныя трансфармацыі, дзе назіраецца пераразмеркаванне зместу: *лапавухі* – *zwergartig* ‘карлікавы’ < *Zwerg* ‘карлік’ + *artig* < *Art* ‘від, род, гатунак, парода’; *дзяруга-перабіранка* – *Wandbespannung* ‘абіўка сцен тканінай’ < *Wand* ‘сцяна’ + *Bespannung* ‘абцягванне, абцяжка, абшыўка’. Разгледзім прыклады іх ужывання ў тэкстах (1), (2).

(1) *Вось яно – яшчэ свежае свежасцю тыдня, найбольш неадчэпнае. Малы, кываногі і лапавухі*¹³ Вольф, ідыёт і «паэт» [25, с. 321]. – *Eine noch frische, erst eine Woche alte Erinnerung, die mich nicht losläßt. An den krummbeinigen, zwergartigen Wolf, diesen Idioten und Möchtegernpoeten* [26, S. 390] ‘Яшчэ свежы ўспамін працягласцю ў адзін тыдзень. Пра кываногога, карлікавага Вольфа, гэтага ідыёта, які марыць стаць паэтам’.

Як бачым, у тэксце перакладу адсутнічаюць адпаведнікі для лексічных адзінак *малы* і *лапавухі*. Замест іх перакладчык ужывае лексічную адзінку *zwergartig* ‘карлікавы’, якая ўключае паняцце ‘малы’: *карлікавы* ‘вельмі малы’ (у назвах парод жывёл і відаў раслін, якія вызначаюцца сваімі малымі памерамі) (ТСБМ, т. 2, с. 643). Можна меркаваць, што ў некаторай ступені лексічная адзінка *карлікавы* ўтрымлівае і значэнне ‘лапавухі’ ‘разм. 1. З вялікімі адтапыранымі вушамі’ (ТСБМ, т. 3, с. 20), паколькі *карлік* – гэта не толькі ‘чалавек ненармальна малога росту’ (ТСБМ, т. 2, с. 643), але і казачная істота, якая характарызуецца пачварным выглядам. Таму значэнне ‘лапавухі’ можна разглядаць як адно з перыферыяных значэнняў лексемы *zwergartig*.

Правамерным з’яўляецца і выбар адпаведніка *Wandbespannung* ‘абіўка сцен тканінай’ для лексемы *дзяруга-перабіранка* < *дзяруга* ‘1. Тоўстая грубая тканіна. 2. Посцілка з такой тканіны’ + *перабіранка*

¹²Любы кампазіт, кампанент(ы) якога могуць таксама ўяўляць сабой складаныя адзінкі, мае бінарную структуру. Таму ў рабоце гаворка ідзе аб двух кампанентах.

¹³Паўтлусты курсіў у цытатах наш. – І. К.

‘посцілка, выкананая ў тэхніцы народнага ткацтва, саматканы выраб складанага ўзору’, паколькі семантычныя кампаненты перапаразмяркоўваюцца ў іншых лексічных адзінках цэлага сказа (параўн. (2)).

(2) *Як гэта ўсё недарэчна, смешна і родна – дзяруга-перабіранка павешана на сцяне, а на баках яе, і над ёю, і над ёю відаць бявенне* [25, с. 136]. – *Wie lächerlich und doch vertraut ist die gemusterte Wandbespannung, die an allen vier Seiten von dicken Balken eingefasst wird* [26, S. 162] ‘Як смешна і разам з тым знаёма ўзорыстая абіўка сцен, абрамлёная з усіх чатырох бакоў бявеннямі’.

Наступная падгрупа адпаведнікаў тыпу *кампазіт БМ – кампазіт НМ* характарызуецца несупадзеннем як структурнай мадэлі, так і семантычнага значэння (матываванаасці) кампанентаў, у склад гэтай групы ўваходзяць 127 адзінак (14,16 %).

Шырокая распаўсюджанасць субстантыўных кампазітаў з асновамі-назоўнікамі ў нямецкай мове дазваляе перадаць розныя структурныя мадэлі кампазітаў, што існуюць у беларускай мове: *аднагодак* (мадэль *Num + S*) – *Altersgenosse* (*S + S*) < *Alter* ‘узрост’ + *Genosse* ‘таварыш’; *частакол* (*A + S*) – *Staketenzaun* (*S + S*) < *Staket* ‘штыкеціна’ + *Zaun* ‘плот’; *кулямёт* (*S + V*) – *Maschinengewehr* (*S + S*) < *Maschine* ‘механізм, зброя, прылада’ + *Gewehr* ‘вінтоўка, карабін, кулямёт’; *самадзейнасць* (*Pron + V*) – *Laienkunst* (*S + S*) < *Laie* ‘неспецыяліст, дылетант’ + *Kunst* ‘мастацтва’; *цеплаход* (*S + V*) – *Motordampfer* (*S + S*) < *Motor* ‘рухавік, матор’ + *Dampfer* ‘параход’; *начлежнік* (*S + V*) – *Pferdehirt* (*S + S*) < *Pferd* ‘конь’ + *Hirt* ‘пастух’.

У дадзенай падгрупе таксама прадстаўлена разнастайная палітра адпаведнікаў-кампазітаў, асновы якіх утвораны ад розных часцін мовы: *рукакрылья* (мадэль *S + S*) – *Flattertier* (*V + S*) ‘рукакрылья’ < *flattern* ‘развявацца; пырхаць, лётаць, лятаць’ + *Tier* ‘жывёла, звер’; *красамоўны* (*A + S*) – *inhaltsreich* (*S + A*) < *Inhalt* ‘змест’ + *reich* ‘багаты’; *дзе-нідзе* (*Adv + Adv*) – *stellenweise* (*S + S*) < *Stelle* ‘месца’ + *Weise* ‘спосаб, манера’; *сям-там* (*Adv + Adv*) – *stellenweise* (*S + S*) < *Stelle* ‘месца’ + *Weise* ‘спосаб, манера’; *аднаасобнік* (*Num + S*) – *Einzelbauer* (*A + S*) ‘*зісм.* Селянін-аднаасобнік’ < *einzel* ‘адзінкавы; асобны; адзінокі’ + *Bauer* ‘селянін’; *самавольства* (*Pron + S*) – *Eigenmächtigkeit* (*A + S*) < *eigene Macht* ‘уласная сіла, улада’; *усяночная* (*Pron + S*) – *Abendmesse* (*S + S*) < *Abend* ‘вечар’ + *Messe* ‘богаслужэнне, царкоўная служба’.

Пры параўнанні аналізуемых адзінак высветлілася, што несупадзенне па структурнай мадэлі і семантычным аб’ёме кампанентаў характэрна пры перакладзе ідыяматызаваных адзінак. Такая з’ява сведчыць аб імкненні перакладчыка перадаць значэнне ідыяматызаванай адзінкі: *зубаскал* (мадэль *S + V*) ‘разм. неадабр. Пра таго, хто любіць пасмяяцца, пажартаваць або панасміхацца з каго-, чаго-н.; перасмешнік’ (ТСБМ, т. 2, с. 517) – *Witzbold* (*S + S*) ‘дасціпнік, весялун, жартаўнік, які дазваляе сабе выхадкі, робіць глупства’ < *Witz* ‘жарт, досціп’ + *-bold* ‘асоба, якая з ахвотай або часта робіць што-небудзь’ < *Bold* ‘асоба мужчынскага полу’; *аблавуха* (*A + S*) ‘зімовая шапка; вушанка’ (ТСБМ, т. 1, с. 54) – *Pudelmütze* (*S + S*) ‘die [nach der Ähnlichkeit mit dem krausen Haar des Pudels]: rund um den Kopf anliegende, über die Ohren zu ziehende gestrickte, gehäkelte Wollmütze’ («DudenOnline») ‘[падабенства з валасамі пудзеля]: шарсцяная шапка, звязаная кручком, якая апранаецца на галаву і нацягваецца на вушы’; *галадранец* (*A + V*) ‘разм. нагард. Бядняк, абадранец’ (ТСБМ, т. 2, с. 17) – *Lausepack* (*S + S*) ‘вашывыя вырадкі, зброд, шпана’ < *Lause* ‘вош’ + *Pack* ‘зброд, свалата’; *сэрцаед* (*S + V*) ‘разм. жарт. Мужчына, які карыстаецца вялікім поспехам у жанчын; пакарыцель жаночых сэрцаў’ (ТСБМ, т. 5, кн. 1, с. 440) – *Schürzenjäger* (*S + S*) ‘бабнік, залётнік’ < *Schürze* ‘фартух’ + *Jäger* ‘паляўнічы’; *абібок* (*V + S*) ‘разм. нагард. Лежабок, гультай, лодар’ (ТСБМ, т. 1, с. 49) – *Tagedieb* (*S + S*) ‘гультай, лодар, дармаед’ < *Tag* ‘дзень’ + *Dieb* ‘зłodзей’; *нустабрэх* (*A + V*) ‘1. разм. Сабака, які брэша без патрэбы. 2. перан. Пра балбатлівага чалавека’ – *Quasselkopf* (*V + S*) < *Quassel* < *quasseln* ‘балбатаць, малоць, лапатаць’ + *Kopf* ‘галава’ або *Quatschkopf* (*S_v + S*) ‘балбатун, лапатун, пустаслоў’ < *Quatsch* ‘балбатня, пустаслоўе; глупства, лухта’ < *quatschen* ‘вярзі, плявузгаць, плесці лухту’ + *Kopf* ‘галава’; *галадранка* (*A + V*) – *Hungerleiderin* (*S + V*) ‘жабрачка, старчыха’ < *Hunger* ‘голад’ + *Leiderin* < *leiden* ‘пакутаваць, мучыцца’, або *Hunger leiden* ‘адчуваць голад, пакутаваць ад голаду’, або *Aschenputtel* (*S + S*) ‘папялушка’ < *Asche* ‘попел’ + *Puttel* ‘zu hessisch Pud(d)el = unordentliches, schmutziges Mädchen’ («DudenOnline»), або ‘абл. (Гесен) неакуратная, брудная дзяўчына’; *багадзельня* (*S + Präp*) ‘у дарэвалуючыны час – прытулак для бяздомных, інвалідаў, непрацаздольных’ (ТСБМ, т. 1, с. 321) – *Armenhaus* (*S + S*) ‘дом для бедных’ < *Armer* ‘бядняк’ + *Haus* ‘дом’.

Пры выбары некаторых перакладных карэлятаў захоўваецца стылістычная маркіраванасць: беларуская лексічная адзінка *зубаскал* ‘разм. неадабр. Пра таго, хто любіць пасмяяцца, пажартаваць або панасміхацца з каго-, чаго-н.; перасмешнік’ (ТСБМ, т. 2, с. 517) і нямецкі адпаведнік *Witzbold* ‘*abwertend männliche Person, die sich einen Scherz mit anderen erlaubt, etwas Dummes, absurd Erscheinendes, für andere Ärgerliches tut*’ («DudenOnline») ‘прыніж. Асоба, якая жартуе з іншымі, робіць нешта дурное, абсурднае ці злуге (раздражняе) іншых’ характарызуецца адмоўнай канатацыяй і маюць неадабральнае значэнне (параўн. (3)).

(3) Маладыя зубаскалы таксама, пэўна, здзекуюцца... <...> [27, с. 253]. – Die jungen **Witzbolde** machten sich offenbar auch über Sascha lustig. Sie sangen... <...> [28, S. 312].

Да фамільярна-размоўнага стылю належаць беларуская лексічная адзінка *галадранец* ‘разм. пагард. Бядняк, абадранец’ (ТСБМ, т. 2, с. 17) і нямецкае слова *Lausepack* ‘вашывыя вырадкі, зброд, шпана’ < *Lause* ‘вош’ + *Pack* ‘зброд, свалата’ (*salopp, abwertend. Gruppe von Menschen, die als minderwertig betrachtet und daher verachtet, abgelehnt wird*) («DudenOnline») – ‘прыніж. Група людзей, якіх лічаць непаўнацэннымі і таму ставяцца да іх з пагардай, не прымаюць і не прызнаюць іх). Параўнаем ужыванне згаданых слоў у тэксце (4).

(4) Нібы не ты, а яны – на тваім двары, на тваёй зямлі – гаспадары-валадары, **галадранцы** вашывыя!.. [29, с. 294]. – Als wärst nicht du auf deinem Hof der rechtliche Herr, sondern das **Lausepack** [30, S. 393].

У наступным сказе для кампазіта *галадранка* выбраны адпаведнік *Hungerleiderin* ‘weibliche Person, die nicht viel zum Leben hat, in ärmlichen Verhältnissen lebt’ («DudenOnline») ‘асоба, якая мае няшмат сродкаў для жыцця, жыве ў бедных умовах’ (параўн. (5)):

(5) ...Абкруціла! Узяла! **Галадранка**, а абкруціла як!.. [29, с. 237]. – «Umgarnt hat sie dich! Eingefangen hat sie dich! Diese **Hungerleiderin**, und wie sie dich umgarnt hat!» [30, S. 393].

У абодвух адпаведніках *Lausepack* і *Hungerleiderin* змяшчаюцца, як дэманструюць іх значэнні, розныя прыметы (непаўнацэннасць і беднасць), якія, напэўна, хацеў падкрэсліць перакладчык. Выбар адпаведніка *Lausepack*, што не мае формы множнага ліку ў нямецкай мове, лепш падыходзіць для перакладу назойніка *галадранцы*, паколькі мае зборнае значэнне.

Многія перакладныя адпаведнікі не з’яўляюцца слоўнікавымі адзінкамі, яны былі ўтвораны ў працэсе перакладу з мэтай захавання агульнага сэнсу і стылістычных асаблівасцей. Напрыклад, нямецкі адпаведнік *Heiligenbildmaler* < *Heiligenbild* ‘ікона, абраз’ + *Maler* ‘мастак’ для беларускага кампазіта *багамаз* ‘разм. устар. Іканапісец; разм. іран. Пра мастака; разм. жарт. Пра мурзатага, запэцканага чалавека’ (ТСБМ, т. 1, с. 321) адлюстроўвае значэнне ‘іканапісец’ (6):

(6) Сярод рынку стаялі гаршкі, міскі, збаны, лыжкі; тут жа дзе-небудзь раскладаў свой тавар **багамаз**, які тараваў абразкамі і кнігамі [31, с. 33]. – Mitten auf dem Markt gab es Töpfe, Schüsseln, Krüge und Löffel, und ganz in der Nähe bot ein primitiver **Heiligenbildmaler** Ikonen und Bücher feil [31, S. 24].

Аналагічным чынам утвораны наступныя адпаведнікі для беларускамоўных узуальных складаных слоў: *чыстаканне* (мадэль $A(Adv) + S_v$) – *Schönheitsaufgabe* ($S + S$) < *Schönheit* ‘хараство, прыгажосць’ + *Aufgabe* ‘заданне, практыкаванне’; *самавольчык* ($Pron + S$) – *Pflichtverletzte* ($S + V$) < *Pflicht* ‘доўг, абавязак’ + *verletzen* ‘пашкодзіць, сапсаваць, параніць; парушаць (закон, дагавор, мяжу)’; *другагоднік* ($Num + S$) – *Sitzengebliebene* ($V + V$) < *sitzenbleiben* ‘заставацца на другі год (у класе)’ < *sitzen* ‘сядзець’ + *bleiben* ‘заставацца’.

Пры перадачы беларускамоўных аўтарскіх утварэнняў ужываюцца лексемы дзвюх груп. Першую з іх складаюць слоўнікавыя адзінкі: *журботна-задушэўны* (мадэль $A_s + A_s$) – *gefühlvoll* ‘чулівы, працуючы, сардэчны, шчыры’ < *Gefühl* ($S + A$) ‘пачуццё’ + *voll* ‘поўны’; *хады-выхады* ($S + S$) – *Schlupflöcher* ($S + S$) < *Schlupf* ‘праход, пралаз’ + *Loch* ‘дзірка, адтуліна; пралом’; *неабдымна-прыгожы* ($A + A$) – *wohl lautend* ($A + V$) < *wohl* ‘добры’ + *lauten* ‘гучаць’. У другую групу ўваходзяць перакладныя наватворы: *пагрозліва-фантастычны* ($A_s + A_s$) – *erschreckend-unwirklich* ($V + A$) < *erschreckend* ‘жахлівы, страшэнны’, *unwirklich* ‘нерэальны’; *сонна-трывожны* ($A_s + A_s$) – *verträumt-unruhig* < *verträumt* ‘летуценны, пагружаны ў свае думкі’ + *unruhig* ($V + A$) ‘неспакойны, трывожны’; *самасеечка* ($Pron + V$) – *Wildgewachsene* ($Adv + V$) < *wild* ‘дзікі’ + *wachsen* ‘расці’; *іці-сплываць* ($V + V$) – *dahinstreichen* ($Adv + V$) < *dahin* ‘туды’ + *streichen* ‘хадзіць, блукаць; цягнуцца, плесціся, валачыся’. У прыведзеных прыкладах, як можна меркаваць, пры выбары або ўтварэнні перакладнага адпаведніка перавага аддаецца семантыцы з вылучэннем той ці іншай прыметы. У прыведзеным ніжэй прыкладзе (7) выбар адпаведніка *kreidebleich* ‘белы як крэйда’ < *Kreide* ‘крэйда’ + *bleich* ‘бледны, бясколерны’ для беларускага рэдупліката *белы-белы* бачыцца апраўданым з улікам імкнення перакладчыка да захавання ўзмацняльнага значэння ‘вельмі’.

(7) Іяна [Ганна] ж – **белая-белая**, толькі вочы агнём гараць! [29, с. 382]. – Und sie [Hanna] ist **kreidebleich**, nur ihre Augen brennen wie Feuer! [30, S. 511] ‘Іяна [Ганна] ж – белая як крэйда, толькі вочы гараць як агонь!’

Некаторыя прыметы, наадварот, губляюцца пры перакладзе. Так, страту прыметы мы назіраем пры перакладзе так называемых слоў-водгукаў: *спатканне-мілаванне* (мадэль $S + S$) – *Stelldichein* (*Satz*) ‘спатканне’ < *Stell dich ein* ‘Прыходзь! З’явіся!’ < *sich einstellen* ‘з’яўляцца, прыбываць, прыходзіць’; слоў-сінонімаў: *іці-сплываць* ($V + V$) – *dahinstreichen* ($Adv + V$) < *dahin* ‘туды’ + *streichen* ‘хадзіць, блукаць; цягнуцца, плесціся, валачыся’ і інш. (параўн. (8), (9)).

(8) *Выпраўляліся нібы кожны будзённай сваёй сцежкай, нібы і думаць не думалі аб нейкім спатканні-млаванні... <...> [29, с. 44]. – Nach außen hatte es den Anschein, als gehe jeder seiner Wege, als sei ihnen der Gedanke an ein **Stelldichein** völlig fern... <...> [30, S. 48] ‘Знешне здавалася, што кожны ідзе сваёй дарогай, нібы думкі пра спатканне былі недзе далёка... <...>’.*

(9) *Роўны лесавы пошум **ішоў-сплываў** некуды верхам, амаль не дасягаючы долу... <...> [32, с. 390]. – Hoch oben **strich** ein eintöniges Waldesrauschen **dahin**, erreichte aber kaum den Boden... <...> [33, S. 57] ‘Высока плыў манатонны шум лесу, не дасягаючы долу... <...>’.*

Заклучэнне

Аналіз фактычнага матэрыялу сведчыць, што 63,21 % перакладных адпаведнікаў супадаюць з суадноснымі беларускімі складанымі словамі ў структурным і семантычным планах і ўяўляюць сабой поўныя адпаведнікі. Доля беларускіх узуальных (слоўнікавых) адзінак складае пры гэтым 58,55 %. Аўтарскімі ўтварэннямі (пазаслоўнікавымі адзінкамі), якія пры перакладзе на нямецкую мову перадаюцца кампазітамі, з’яўляюцца 41,45 % адзінак. Пры аналізе перакладных адпаведнікаў высветлілася, што сярод адпаведнікаў пераважаюць зафіксаваныя ў лексікаграфічных крыніцах адзінкі (67,37 %). Доля перакладных наватвораў складае 32,63 %. Такім чынам, большая частка слоў дадзенай падгрупы адносяцца да ўзуальных адзінак як у зыходнай мове, так і ў мове перакладу.

Супадзенне па структуры беларускіх кампазітаў і іх нямецкіх карэлятаў зафіксавана ў 66,11 % выпадкаў. Узуальныя адзінкі складаюць пры гэтым прыкладна дзве трэці часткі як у зыходнай мове (60,03 %), так і ў мове перакладу (68,80 %). Адметна, што ўзуальныя адзінкі пры перакладзе кампазітаў, якія не супадаюць па структурнай будове (33,89 %), складаюць адпаведна 89,80 і 92,11 % у мове арыгінала і мове перакладу, што сведчыць аб імкненні перакладчыка захаваць іх значэнне і выкарыстаць слоўнікавыя адпаведнікі.

Статыстычныя даныя, атрыманыя пры аналізе семантычнага аб’ёму перакладаемай адзінкі і яе адпаведніка, пацвярджаюць, што пры перакладзе перавага аддаецца захаванню семантыкі, а не структурнай мадэлі. У 82,94 % выпадкаў назіраецца супадзенне па семантыцы, гэта значыць кампаненты перакладзеных на нямецкую мову кампазітаў перадаюць значэнне кампанентаў кампазітаў зыходнай мовы. Пры гэтым адпаведнікі могуць быць як непасрэднымі, так і сінанімічнымі, мець як прамое, так і пераноснае значэнне. Дзве трэці адзінак беларускай мовы (65,99 %), якія супадаюць у семантычным плане, з’яўляюцца ўзуальнымі. Аднак і пры перакладзе аказіянальных адзінак назіраецца супадзенне ў 34,01 % выпадкаў. Нягледзячы на адсутнасць дадзеных адзінак у слоўніках, перакладчык перадае значэнне іх кампанентаў з максімальным захаваннем сэнсу.

Несупадзенне па значэнні суадносных кампанентаў у беларускай мове назіраецца ў 17,06 % выпадкаў. Пры гэтым абсалютная іх большасць (89,80 %) уяўляюць сабой узуальныя адзінкі і толькі 10,20 % дэманструюць аўтарскія ўтварэнні.

Выбіраючы адпаведнік, перакладчыкі аддавалі перавагу слоўнікавым адзінкам нямецкай мовы ў наступных суадносінах: 73,39 % ад колькасці адзінак, якія супадаюць па значэнні кампанентаў, і 92,81 %, якія не супадаюць па значэнні кампанентаў. Пазаслоўнікавыя адзінкі складаюць у мове перакладу 26,61 і 7,19 % адпаведна. Нягледзячы на лёгкасць утварэння складаных слоў у нямецкай мове, перакладчыкі ўсё ж аддаюць перавагу адзінкам, зафіксаваным у перакладных або тлумачальных слоўніках, нават калі яны не з’яўляюцца дакладнымі адпаведнікамі. Тым не менш дэталёвы аналіз значэнняў кампанентаў дазваляе знайсці семантычныя пункты перасячэння на перыферыі гэтых значэнняў, што дае магчымасць лічыць міжмоўныя карэляты адэкватнымі перакладнымі адзінкамі.

Праведзенае даследаванне дазволіла вызначыць, што 63,21 % ад агульнай колькасці прааналізаваных адзінак тыпу *кампазіт БМ – кампазіт НМ* з’яўляюцца поўнымі адпаведнікамі. Гэтыя даныя сведчаць аб высокай ступені супадзення беларускіх складаных слоў, ужытых у творах мастацкай літаратуры, і іх адпаведнікаў-кампазітаў з нямецкай мовы. У значнай колькасці выпадкаў (36,79 %) кампазіты ўяўляюць сабой частковыя адпаведнікі, якія дэманструюць разыходжанні ў структурна-семантычным плане, што звязана з адрозненнямі ў словаўтваральных сістэмах разглядаемых моў і семантычнай будове суадносных адзінак беларускай і нямецкай моў.

Скарачэнні

Duden – «Duden»: Deutsches Universalwörterbuch / K. Kunkel-Razum [et al.]. Mannheim : Dudenverlag, 2007. 2016 S.; **Duden-Online** – «Duden» [Elektronische Ressource]. URL: <https://www.duden.de/woerterbuch> (Datum der Bewerbung: 24.02.2024); **Slounik.org** – «Slounik.org» [Elektronny resurs]. URL: <https://slounik.org> (дата звароту: 28.02.2024); **Академик** – Словари и энциклопедии на «Академике» [Elektronny resurs]. URL: <http://dic.academic.ru> (дата обращения: 28.02.2024); **БНС** – *Кур’янка М.* Беларуская-нямецкі слоўнік. Мінск : Зміцер Колас, 2010. 608 с.; **БЭ** – Беларуская энцыклапедыя : у 18 т. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў

(гал. рэд.) [і інш.]. Мінск : БелЭн, 1996–2004. 18 т.; **Скарнік** – «Skarnik» [Электронны рэсурс]. URL: <https://www.skarnik.by> (дата звароту: 28.02.2024); **СФБМ** – Слоўнік фразеалагізмаў беларускай мовы : у 2 т. / склад. І. Я. Лепешаў. Мінск : БелЭн, 2008. 2 т.; **ТСБЛМ** – Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / рэд.: М. Р. Суднік, М. Н. Крыўко. Мінск : БелЭн, 1996. 784 с.; **ТСБМ** – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / рэд. М. П. Лобан. Мінск : Беларус. сав. энцыкл., 1977–1984. 5 т.; **ЭСБМ** – Этымалагічны слоўнік беларускай мовы : у 14 т. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовознаўства імя Я. Коласа. Мінск : Беларус. навука, 1978–2017. 14 т.; **ЭСРЯ** – *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка : в 4 т. М. : Прогресс, 1986–1987. 4 т.; **ЭСФ** – *Лепешаў І. Я.* Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І. Я. Лепешаў. Мінск : БелЭн, 2004. 448 с.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Комиссаров ВН. *Современное переводоведение*. Москва: ЭТС; 2001. 424 с.
2. Чарота ІА. *Тэорыя і практыка мастацкага перакладу*. Мінск: Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт; 2011. 124 с.
3. Рагойша ВП. *Проблемы перевода с близкородственных языков: белорусско-русско-украинский поэтический взаимоперевод*. Минск: Белорусский государственный университет; 1980. 184 с.
4. Гильченко НЛ. *Практикум по переводу научных и публицистических текстов с немецкого языка на русский*. Санкт-Петербург: КАРО; 2008. 352 с.
5. Прыгодзіч АА, Прыгодзіч МР, Генчэль Г, складальнікі. *Германізмы ў беларускай мове*. Прыгодзіч МР, рэдактар. Мінск: Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт; 2015. 303 с.
6. Булыка АМ. *Лексічныя запазычанні ў беларускай мове XIV–XVIII стст.* Мінск: Навука і тэхніка; 1980. 256 с.
7. Прыгодзіч АА. Нямецкая мова як крыніца лексічных запазычанняў. *Человек в социокультурном измерении*. 2020;1:12–18.
8. Прыгодзіч МР. Германізмы ў старабеларускай мове на фоне старапольскай мовы і іх адлюстраванне ў стараўкраінскай і старарускай мовах. *Часопіс Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Філалогія*. 2022;1:30–39.
9. Сцепанчук ЮА. *Лексіка інішамоўнага паходжання ў сучаснай беларускай паэзіі*. Мінск: Вышэйшая школа; 2002. 82 с.
10. Масленікава СС. *Германізмы ў дыялектнай мове Гродзенічыны*. Гродна: Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы; 2013. 130 с.
11. Пахірка ВУ. Германізмы ў мове фальклорна-дыялектных запісаў XIX – пачатку XX ст. *Часопіс Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Філалогія*. 2023;2:125–133.
12. Казлянка ЛМ. Вакалізм беларускай і нямецкай моў і лексікаграфічная практыка (на матэрыяле слоўнікаў першай паловы XX ст.). *Вестнік Брэсцкага ўніверсітэта. Серыя філалагічных навук. Літаратуразнаўства. Мовознаўства*. 2008;2:127–133.
13. Выхота ВА. *Нямецка-беларускія моўныя паралелі*. Мінск: Энцыклапедыкс; 1999. 208 с.
14. Басавя ГІ. Лінгвістычныя і экстралінгвістычныя адрозненні эквівалентных беларускіх і нямецкіх прыказак. В: Коваль ВІ, рэдактар. *Славянская фразеология в ареальном, историческом и этнокультурном аспектах. Материалы IV Международной научной конференции; 5–6 октября 2005 г.; Гомель, Беларусь*. Гомель: Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны; 2005. с. 85–88.
15. Романова НК, Иванов ЕЕ. Типы межъязыковых сходств и различий паремиологических единиц (на материале белорусского и немецкого языков). У: Мезенка ГМ, рэдактар. *Acta albaruthenica, rossica, polonica. Зборнік навуковых артыкулаў VII Міжнароднай навуковай канферэнцыі «Беларуска-руско-польскае супастаўляльнае мовознаўства, літаратуразнаўства, культуралогія»; 11–13 лістапада 2006 г.; Віцебск, Беларусь*. Віцебск: Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П. М. Машэрава; 2006. с. 161–164.
16. Прыгодзіч АА. Кампаненты «колеравай семантыкі» састаўных і складаных тапонімаў Германіі. В: Важнік СА, рэдактар. *Актуальные проблемы гуманитарного образования. Материалы VII Международной научно-практической конференции; 22–23 октября 2020 г.; Минск, Беларусь*. Минск: БГУ; 2020. с. 212–217.
17. Кузняцова ММ. Дэвербальныя намінацыі асобы ў беларускай і нямецкай мовах: праблемы адэкватнасці / неадэкватнасці семантыкі дэрыватаў. *Вестнік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. Серыя 1, Філалогія. Педагогіка. Псіхалогія*. 2013;1:58–65.
18. Кузняцова ММ. Асаблівасці семантызацыі нямецкіх аддзеяслоўных найменняў асобі сродкамі беларускай мовы. *Вестнік Полоцкага дзяржаўнага ўніверсітэта. Серыя А, Гуманитарныя науки*. 2016;10:122–126.
19. Степанова МД. *Словообразование современного немецкого языка*. Строева ТВ, рэдактар. Москва: КомКнига; 2007. 376 с.
20. Fleischer W, Barz I. *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin: De Gruyter; 2012. 484 S.
21. Schippan T. *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Niemeyer; 1992. 306 S.
22. Мешков ОД. *Семантические аспекты словосложения английского языка*. Москва: Наука; 1986. 208 с.
23. Кавалёва ІА. Тыпалогія беларускіх кампазітаў-назоўнікаў паводле ступені іх матываванасці. *Slavica Nitriensia*. 2018; 7(2):61–77.
24. Бірыла МВ, Шуба ПП, рэдактары. *Беларуская граматыка. Частка 1, Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск*. Мінск: Навука і тэхніка; 1985. 431 с.
25. Брыль Я. *Птушкі і гнёзды*. Мінск: Мастацкая літаратура; 1989. 352 с.
26. Bryl Ja. *Vögel und Nester*. Berlin: Kultur und Fortschritt; 1968. 426 S.
27. Шамякін І. Снежныя зімы. У: Шамякін І. *Выбраныя творы. Том 2*. Мінск: Мастацкая літаратура; 1992. с. 5–350.
28. Schamjakin I. *Das Bekenntnis*. Berlin: Volk und Welt; 1972. 433 S.
29. Мележ І. *Людзі на балоце*. Мінск: Юнацтва; 1987. 388 с.
30. Melesh I. *Menschen im Sumpf*. Berlin: Volk und Welt; 1974. 519 S.
31. Сакалоўскі У, укладальнік. *Беларускія апавяданні*. Мінск: Беллітфонд; 2000. 256 с.
32. Быкаў ВУ. *Збор творцаў. Том 5, Кар’ер. У тумане. Аблава*. Мінск: Мастацкая літаратура; 1994. с. 365–423.
33. Выкаў В. *Treibjagd*. Berlin: Aufbau Taschenbuchverlag; 1995. 141 S.

References

1. Komissarov VN. *Sovremennoe perevodovedenie* [Modern translation studies]. Moscow: ETS; 2001. 424 p. Russian.
2. Charota IA. *Tjeoryja i praktyka mastackaga perakladu* [Theory and practice of literary translation]. Minsk: Belarusian State University; 2011. 124 p. Belarusian.

3. Rahoisha VP. *Problemy perevoda s blizkorodstvennykh yazykov: belorussko-russko-ukrainskii poeticheskii vzaimoperevod* [Problems of translation from closely related languages: Belarusian-Russian-Ukrainian poetic mutual inter-translation]. Minsk: Belarusian State University; 1980. 184 p. Russian.
4. Gil'chenok NL. *Praktikum po perevodu nauchnykh i publitsisticheskikh tekstov s nemetskogo yazyka na russkii* [Workbook on translation of scientific and publicistic texts from German into Russian]. Saint Petersburg: KARO; 2008. 352 p. Russian.
5. Pryhodzich AA, Pryhodzich MR, Hentschel G, compilers. *Germanizmy w belaruskaj move* [Germanisms in the Russian language]. Pryhodzich MR, editor. Minsk: Belarusian State University; 2015. 303 p. Belarusian.
6. Bul'ka AM. *Leksichnyja zapazychanni w belaruskaj move XIV–XVIII stst.* [Lexical borrowings in the Belarusian language of the 14th–18th centuries]. Minsk: Navuka i tjehnika; 1980. 256 p. Belarusian.
7. Pryhodzich AA. German language as a source of lexical borrowings. *Human in the Socio-Cultural Dimension*. 2020;1:12–18. Belarusian.
8. Pryhodzich MR. Germanisms in the Old-Belarusian language against the background of the Old-Polish language and their reflection in the Old-Ukrainian and Old-Russian languages. *Journal of the Belarusian State University. Philology*. 2022;1:30–39. Belarusian.
9. Scepanchuk JuA. *Leksika inshamownaga pahodzhanja w suchasnej belaruskaj pajezii* [Vocabulary of foreign language origin in contemporary Belarusian poetry]. Minsk: Vyshhejschaja shkola; 2002. 82 p. Belarusian.
10. Maslenikava SS. *Germanizmy w dyjalektnej move Grodzenshchyny* [Germanisms in the dialect language of Grogno region]. Grodna: Yanka Kupala State University of Grodna; 2013. 130 p. Belarusian.
11. Pakhirka VU. Germanisms in the language of 19th – early 20th century folklore and dialect records. *Journal of the Belarusian State University. Philology*. 2023;2:125–133. Belarusian.
12. Kazljanka LM. [The vocalism of Belarusian and German languages and lexicographical practice (on the basis of the dictionaries of the first half of the 20th century)]. *Vesnik Brjesckaga universitjeta. Seryja filalogichnyh navuk. Litaraturaznavstva. Movaznavstva*. 2008;2:127–133. Belarusian.
13. Vyhota VA. *Njamecka-belaruskija mownyja paraleli* [German-Belarusian language parallels]. Minsk: Jencyklapedyks; 1999. 208 p. Belarusian.
14. Basava GI. [Linguistic and extralinguistic differences of equivalent Belarusian and German proverbs]. In: Koval' VI, editor. *Slavyanskaya frazeologija v areal'nom, istoricheskom i etnokul'turnom aspektakh. Materialy IV Mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii: 5–6 oktyabrya 2005 g.: Gomel', Belarus'* [Slavic phraseology in areal, historical and ethnocultural aspects. Proceedings of the 4th International scientific conference; 2005 October 5–6; Gomiel, Belarus]. Gomiel: Francisk Skorina Gomel State University; 2005. p. 85–88. Belarusian.
15. Romanova NK, Ivanov EE. [Types of interlanguage similarities and differences of paremiological units (based on the material of the Belarusian and German languages)]. In: Mezenka GM, editor. *Acta albaruthenica, rossica, polonica. Zbornik navukovyh artykulaw VII Mizhnarodnaj navukovaj kanferjencyi «Belarуска-ruska-pol'skae supastawljal'nae movaznavstva, litaraturaznavstva, kul'turalogija»; 11–13 listapada 2006 g.: Viciebsk, Belarus'* [Acta albaruthenica, rossica, polonica. Collection of scientific articles of the 7th International scientific conference «Belarusian-Russian-Polish comparative linguistics, literary studies, cultural studies»; 2006 November 11–13; Viciebsk, Belarus]. Viciebsk: Vitebsk State University named after P. M. Masherov; 2006. c. 161–164. Russian.
16. Pryhodzich AA. [Components of «color semantics» of compound and complex toponyms of Germany]. In: Vazhnik SA, editor. *Aktual'nye problemy gumanitarnogo obrazovaniya. Materialy VII Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii; 22–23 oktyabrya 2020 g.: Minsk, Belarus'* [Actual problems of humanitarian education. Proceedings of the 7th International scientific and practical conference; 2020 October 22–23; Minsk, Belarus]. Minsk: Belarusian State University; 2020. p. 212–217. Belarusian.
17. Kuznjatsova MM. [Deverbal names of persons in the Belarusian and German languages: the problem of adequacy/inadequacy of the derivatives semantic]. *Vesnik Grodzenskaga dzjarzhawnaga wniversitjeta imja Yanki Kupaly. Seryja 1, Filalogija. Pedagogika. Psihologija*. 2013;1:58–65. Belarusian.
18. Kuznjatsova MM. [Special aspects of semantiation of German deverbal names of person by means of the Belarusian language]. *Vestnik Polotskogo gosudarstvennogo universiteta. Seryja A, Gumanitarnye nauki*. 2016;10:122–126. Belarusian.
19. Stepanova MD. *Slovoobrazovanie sovremennogo nemetskogo yazyka* [Word formation of the modern German language]. Strocva TV, editor. Moscow: KomKniga; 2007. 376 p. Russian.
20. Fleischer W, Barz I. *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin: De Gruyter; 2012. 484 S.
21. Schippan T. *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Niemeyer; 1992. 306 S.
22. Meshkov OD. *Semanticheskie aspekty slovoslozheniya angliiskogo yazyka* [Semantic aspects of word formation of the English language]. Moscow: Nauka; 1986. 208 p. Russian.
23. Kavalyova IY. Typological classification of Belarusian nominal compounds in accordance with their motivation. *Slavica Nistriensia*. 2018;7(2):61–77. Belarusian.
24. Biryła MV, Shuba PP, editors. *Belaruskaja gramatyka. Chastka 1, Fanalogija. Arfajepija. Marfalogija. Slovawtvarjenne. Nacisk* [Belarusian grammar. Part 1, Phonology. Pronunciation. Morphology. Word formation. Accent]. Minsk: Navuka i tjehnika; 1985. 431 p. Belarusian.
25. Bryl Ja. *Ptushki i gnjozdy* [Birds and nests]. Minsk: Mastatskaja litaratura; 1989. 352 p. Belarusian.
26. Bryl Ja. *Vögel und Nester*. Berlin: Kultur und Fortschritt; 1968. 426 S.
27. Shamjakin I. [Snowy winters]. In: Shamjakin I. *Vybranyja tvory. Tom 2* [Selected works. Volume 2]. Minsk: Mastatskaja litaratura; 1992. p. 5–350. Belarusian.
28. Schamjakin I. *Das Bekenntnis*. Berlin: Volk und Welt; 1972. 433 S.
29. Melesh I. *Ljudzi na baloce* [People on the marsh]. Minsk: Junactva; 1987. 388 p. Belarusian.
30. Melesh I. *Menschen im Sumpf*. Berlin: Volk und Welt; 1974. 519 S.
31. Sakalowski U, compiler. *Belaruskija apavjadanni* [Belarusian stories]. Minsk: Bellifond; 2000. 256 p. Belarusian.
32. Bykau VU. *Zbor tvoraw. Tom 5, Kar'er. U tumanie. Ablava* [A collection of works. Volume 5, Open pit. In the fog. The manhunt]. Minsk: Mastatskaja litaratura; 1994. p. 365–423. Belarusian.
33. Bykau W. *Treibjagd*. Berlin: Aufbau Taschenbuchverlag; 1995. 141 S.